Büyük İstanbul şehrinin bir takım fonksiyonlarını üzerine almış ve tamamlamış, şehir tarihinin çok önemli bir parçası.

Halil İnalcık

EYÜP SULTAN'DA YAPILMASI GEREKENLER

Eyüp Sultan'ın 1453'de kuruluşundan bu yana 540 yıllık tarihi karanlıktadır. Ebâ Eyyub Ensârî'nin mezarının keşfinden sonra etrafında ilk şehir nüvesinin ortaya çıkışı, cami etrafında ilk külliye ile beraber çarşı ve pazarların kuruluşu ve zamanla sözgelişi kutsal bir Türk kasabası olarak gelişimi aşamaları ayrıntıları ile bilinmiyor.

Tarihi gerçek olarak biliniyor ki, Ebâ Eyyub, Peygamberin yakın dostu ve gazalarında bayraktarı idi. Emevîler devrinde İstanbul kuşatmasında ölmüş ve surların altında gömülmüştü.

Eyüp kasabası, Osmanlı-Türk şehirciliğinin tipik bir örneği olarak araştırılması gereken bir konudur. Fakat bunun yanında Eyüp, Osmanlı sultanları ve halk gözünde kutsal bir yer sayıldığından, en değerli sanat ve kültür eserlerinin vakıf yolu ile toplandığı bir merkez olmuştur.

Ebâ Eyyub'un ahirette şefaatını kazanmak ümidi ile imparatorluğun seçkin kişileri türbelerini burada yaptırmış, birçok vakıf tesisleri kurmuş bulundukları gibi, zamanla büyük mezarlıklar da ortaya çıkmış, Eyüp Sultan adeta İstanbul'un seçkin bir kabristanı olmuştur. Bu mezarlıkların güzelhat ve şekiller içeren mezar taşlarının tarih ve sanat bakımından büyük değeri vardır.

Eyüp Sultan Neden Önemlidir?

Eyüp Sultan, yoktan var edilen bir Osmanlı - Türk kasabası olan Bursa gibi, Anadolu'da Türk şehirciliğinin orijinal ve tipik bir örneğidir. Ve büyük İstanbul şehrinin bir takım fonksiyonlarını üzerine almış ve tamamlamış olmak itibariyle İstanbul şehri tarihinin çok önemli bir parçasıdır.

Bu fonksiyonlar şunlardır:

1- Baş Ziyâretgâh

Binlerce "hâcet" sahibinin iman ve umutla yaklaştığı ziyaret ve niyaz yeri. Bazıları Eyüb'ün Mekke, Medine, Kudüs'ten sonra üçüncü en kutsal İslâm ziyaretgâhı olduğu düşüncesindedir.

2- Toplantı Yeri

Avrupa'da azizlerin kasabaları, binlerce hacı-ziyaretçinin uzak yerlerden kafileler halinde geldiği toplantı yerleri olduğu gibi, Eyüp Sultan da Osmanlı toplumunda bu fonksiyonu üstlenmiştir. Eyüp Sultan, tarikatların kurduğu tekkeleri ile de şöhret kazanmıştır.

3- Mesire ve Eğlence Yeri

Binlerce ziyaretçinin konaklaması, yiyip içmesi ve eğlenmesi gereği, Eyüp Sultan'da geniş çarşıların, köşk ve kahvehanelerin bulunduğu mesireler ve aşhanelere vücut vermiştir. Kasaba, dinî eşya satışları yanında yoğurtçu, kaymakçıları, kebapçıları, oyuncakçıları ile meşhurdu.

Gençler, Haliç'te ve mesirelerde yapılmış havuzlarda yüzerler, gece işret âlemleri yaparlardı. Kaymakçı dükkanları buluşma yeri haline geldiğinden, ulemanın şikâyetleri üzerine zaman zaman Sultan yasak fermanları çıkarmak zorunda kalırdı. Özetle, herşeyiyle Eyüp, İstanbul hayatının ruhanî, renkli, hayat dolu bir makamı olmuştur.

4- Siyasî Fonksiyonu

Yeni tahta çıkan her Osmanlı Sultanına Eyüp türbesinde Halife Osman'a ait kılıç devrin en büyük tarikat şeyhi tarafından kuşatılırdı. Taklid-i Seyf denilen bu merasim, tahta oturmak için bîat merasimi kadar önemli idi. Yeni Sultan deniz yolu ile Eyüb'e gelir, merasimle kılıç kuşandıktan sonra Edirne Kapı'dan Divan yolu ile halkın alkışları arasında saraya dönerdi.

Saltanatın en mukaddes eşyasından sayılan Peygamberin Sancağı da 1703, Patrona İsyanı'na kadar Eyüp Sultan türbesinde saklanmış, sonra Topkapı Sarayı'nda Harem Dairesi'ne alınmıştır. Osmanlı Sultanları, Eyüp Sultan'da "Taklid-i Seyf" ve "Sancak-ı Şerif" yolu ile kendilerini Peygamberin gaza geleneğine bağlıyor, saltanat ve hilafete hak kazandıklarını *(legitimation)* vurguluyorlardı. Özetle, Eyüp Sultan, Osmanlı siyasi düzeninde, son derece önemli bir makam oluşturmakta idi. Eyüb'ü korumak, tarihimiz için Topkapı veya Ayasofya'yı korumak kadar önemlidir.

5- Bir Sanat Müzesi

Eyüp, Osmanlı - Türk mimarisi, çinicilik ve yazı sanatları bakımından eşsiz bir müze durumundadır. Sultanlar ve büyükler, en değerli eserleri Türbeye armağan ederlerdi. Kutsal niteliği dolayısıyla bu eserler bugüne kadar oldukça iyi bir şekilde korunmuş olmakla beraber, bir müze için gösterilen özel bakım ve korunmaya muhtaçtır. Özellikle Eyüp sırtında bayırdaki tarihî mezarlık, bugün yürekler acısı bir tahrip ve yağmanın pençesine düşmüş bulunmakta, kimse buna sahip çıkmamaktadır. Tarihî mezarlar üzerinde beton duvarlarla "aile" mezarlıkları çevrilmekte, içindeki tarihi mezar taşları kırılıp bir köşeye atılmakta veya topluca bir yere konmaktadır. En barbarcası, eşsiz hüsnî - hatlarla bezenmiş asırlık mezartaşları çalınıp taşçılara satılmakta ve köşk bahçelerinde yol döşeme taşı haline getirilip kullanılmaktadır. Hiçbir millet, tarihine ve tarihî eserlerine karşı bu kadar kayıtsız olamaz.

Eyüp Sultan, aynı zamanda en önemli tekkelerin toplandığı bir merkezdir. Tekkelerin, Türk tasavvuf, edebiyat ve sanat tarihinde seçkin yeri tartışma kabul etmez; bu bakımdan Eyüp Sultan, Kırşehir Hacı Bektaş manzumesi

bi ihyası gerekli tarihî bir fikir
e sanat merkezimizdir. Vaktiyle
r sanat ve fikir akademisi fonk-
yonu gören meşhur tekkeler
estore edilmelidir.

6- Türbeler Şehri

Osmanlı büyüklerine ait tür-
eler, Eyüp türbesi etrafında yer
mıştır. Burada her biri muhte-
em bir âbide olan türbelerin ve
ezarların en ünlüleri, Sultan

Eyüp Sultan Ön Projesi Çalışma Planı

Bu projede öngörülen işler,

I. Araştırmalar

II. Düzenlemeler

olarak iki ayrı bölüme ayrılabilir. Her iki alanda, hemen ele alınması gereken acil işler ve tamamlanması zaman isteyen *uzun vadeli* işler vardır.

Acil işler arasında, tahribat ve değiştirmeleri önlemek üzere kanunî ve idarî önlemler başta gelir. Tarihî çekirdeği oluşturan bölgeyi, yani Eyüp Sultan türbe ve camisi ile müştemilâtı, etrafındaki türbeleri, çarşıları, imareti, tarihi nüve - kasabayı ve özellikle her gün biraz daha tahribe uğrayan bayırdaki büyük Eyüp mezaristanını "sit" bölgesi ilân etmek, tahribat ve değişiklikleri önlemek en âcil iştir. Bu amaçla derhal kanuni ve idarî önlem almak gerektir. İdarenin ayrı kolları, Kültür Bakanlığı, Vakıflar ve Diyanet İşleri arasında derhal koordinasyon sağlanmalıdır. Bu maksatla belki bir komisyon oluşabilir.

Tahribatı önlemek üzere ilk tamir işleri, istimlâkler düşünülebilir. Fakat esaslı herhangi bir faaliyet için, bölgenin tarihi topografyası ve şehir planı ortaya çıkarılmak gerekir. Bunun için de, ilk araştırmalara (bak. Araştırmalar) hemen başlanmalı ve proje ilmî başkanı yönetiminde bir Araştırma Komitesi kurulmalıdır.

Bu komitenin örgütlediği araştırmalar, âcil işler için yol gösterici olacağı gibi, ilerde yapılacak uzun vadeli düzenleme ve restorasyon işleri için asıl büyük projenin hazırlanmasına temel olacak bilgi ve önerileri saptar. Bugün İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Araştırma Merkezi'ne bağlı olarak İstanbul Tarihi Araştırma Grubu, Eyüp Kadı sicilleri üzerinde bir araştırma ekibi örgütlemiş ve bu asli kaynağa göre Eyüp tarihi çalışmalarına başlamış bulunmaktadır. Grup, Toplumsal Tarih Vakfı ile işbirliği halinde çalışmaktadır.

Belli başlı tarihî eserleri, çarşı, pazar, mesire mahallerini, yıkılmış, kaybolmuş tarihî eserleri saptama için bir tarihî ön araştırma mutlaka gereklidir. Uzun vadeli ve kapsamlı iş planı buna göre belli olacaktır.

Böyle bir araştırma için:

a. Vakıflar ve Kültür Bakanlığı arşivlerinden, Eyüp Sultan'da ilçe, belediye, müftülük resmî makamlarından bilgi toplanması.

b. Yerinde yaşlı, bilgili Eyüplülerden bilgi toplanması.

c. Başbakanlık Osmanlı Arşivinde Eyüp Sultan'la ilgili vesika koleksiyonları üzerinde araştırmalar yapılması.

d. İstanbul Müftülüğü arşivinde bulunan Eyüp - Haslar kadılığından kalan siciller üzerinde inceleme yaparak yukarıda sözü geçen konularda bilgi saptanması.

e. Eyüp Sultan üzerine seyâhatnâme vekâyinâ-me ve gazetelerden bilgi toplanması.

f. Bu kaynaklardan elde edilen bilgilerin harita üzerinde, yahut monografiler biçiminde değerlendirilmesi.

Bu araştırma faaliyetleri için üniversiteler, müzeler ve mevcut özel kuruluş ve derneklerle işbirliğine gidilmesi, üniversite asistanlarını bu yolda faaliyet için teşvik ve yönlendirme, gerekirse burs temini. Araştırma planından sorumlu kişi, bu işleri izler, koordinasyon sağlar, yayınları gerçekleştirir. Bu çalışmalar en çok üç yıl içinde tamamlanabilir. ■

Ara Güler

eşad, Sokullu Mehmed Paşa, eyhülislam Abussuud Efendi, ıbrıs fatihi Lala Mustafa, Mimar inan yapısı Vezir Pertev Paşa, loca Sa'deddin, Kasım Paşa, Cafer aşa, Siyavuş Paşa, Tabanıyassı lehmed Paşa, Şeyhülislam Kara elebizade, Kapudan Mustafa aşa, Timur'un torunlarından Beiüzzaman'a aittir. Mimarisi, deorasyon ve hüsnihat kitabeleri e bu türbeler eşsiz sanat eserleri lup bakım ve restorasyon ister.

Eyüp türbesinin kendisi, 16. üzyıla çıkan eşsiz çinileri, kitaeleri, munakkaş örtüsü ile dikatle ele alınması gereken belli aşlı bir âbidedir. Türbenin tarihi zerinde Eyüp kadı sicilleri ve teki kaynaklara göre tarih incemeleri şimdiden başlanmış bulunmaktadır.